

Tunyogi Csapó Gábor

Lilith és/vagy Éva?

– Szeszélyes/veszélyes gondolatok a NŐ rangjáról s jogairól –

Attól tartok, a mai ifjúság köreiben a Biblia nem kimondottan közkedvelt olvasmány, de amikor én még fiatal voltam és iskolába jártam – hej, de régen volt, talán igaz sem volt –, legalább bizonyos részeket illet elolvasni, ez egyszerűen hozzátartozott az iskolai – horribile dictu tanrend szerinti – hitoktatáshoz. No persze, senki nem kívánta, hogy az egészet elolvassuk, de töredelmesen bevallom, hogy én meg tettem, először az Új-, aztán az Ótestamentumon rágtam végig magam... Kétségtelen, rengeteg unalmas rész van bennük – különösen az utóbbiban –, de sohasem bántam meg, s máig is az a véleményem, hogy annak, aki magyarul akar írni, bizony nem árt, ha ismeri Károli Gáspár veretes nyelvét. Ezt szükségesnek tartom megemlíteni, mert hát tizenhárom éves voltam, amikor (először) olvastam a *Genezist*, azaz a teremtés történetét Mózes első könyvében. Mindig is kritikus szemmel néztem mindent, így mindjárt az elején megakadt a szemem egy apróságon, ami sehogy se fért a fejembe. Mert Mózes azt írja először: **„Teremté tehát az Isten az embert az ő képére, Isten képére teremté őt: férfiúvá és asszonnyá teremté őket.”** (1. Mózes 1, 27.)

Amin kissé elcsodálkoztam. Jó: már a hittanórán hallottam, hogy az Isten az embert a maga képére és hasonlóságára teremtette, amiben nem is kételkedtem, ez irányú kételeyeim jóval későbből származnak. Azért itt mégiscsak fennakadtam: **„Isten képére teremté őt: férfiúvá és asszonnyá”**? Hmmm... Akkor tehát Isten is férfiú és asszony?... Lenne egy Isten és egy Istenné? Azt persze tudtam, hogy a görög és a római mitológiában istennők egész hada kavargott... De egy Istenné?...

Ennél is nagyobb szöveget ütött viszont a fejembe, hogy vagy Isten, vagy Mózes gyorsan megfeledkezett erről a teremtői aktusról, vagy legalábbis annak egyik feléről, az asszonyról, mert a 2. könyv 18. verse szerint: **„És monda az Úr Isten: nem jó az embernek egyedül lenni; szerzek neki segítőtársat, hozzá illőt.”**

Nono, mondtam csak úgy, csöndesen magamban. Gyorsan visszalapoztam az 1. könyv fent idézett 27. versére, ahol változatlanul és világosan az állt, hogy **„férfiúvá és asszonnyá teremté őket”**. Tehát nem egy embert teremtett, hanem nyilvánvalón kettőt: férfit és nőt. És szegény Ádám most mégis egyedül éldegél a szép Paradicsom-kertben? Ami valamilyen oknál fogva nem tetszik az Úrnak, tehát mit csinál: Ádámot meg sem kérdezi, csak elaltatja, ami nagyobb sebészeti beavatkozás esetében nyilván helyén való, kiveszi egy pár oldalbordáját... No, ezt már mindenki ismeri, tehát nem részletezem, érdekes viszont Ádám reakciója az új(?) asszonnyal kapcsolatban: **„Ez már csontomból való csont, és testemből való test; ez asszonyembernek neveztessek, mert emberből vétetett.”** (Még kifejezőbb a német fordítás: **„Das ist nun endlich Bein von meinem Gebein und Fleisch von meinem Fleisch”**... Magyarul: **„ez már végre ...”**) Szóval e két szöveg alapján eléggé egyértelmű, hogy bizony két asszonyról van, illetve volt szó: az egyik, akit az Úr a férfival együtt, de tőle függetlenül, azonos módon teremtett, s akit azután vagy a Teremtő, vagy Mózes valamilyen oknál fogva elsinkófált; az is könnyen lehet persze, hogy Ádám volt ludas a dologban, mert nem tetszett neki a tőle függetlenül teremtett, egyenrangú asszony, tehát valahogy túladott rajta... Mely esetben viszont az Úr is hibás, nem kellett volna Évát teremteni Ádám oldalbordáiból, inkább jól el kellett volna náspángolni a szemtelen fickót, tanulja meg, hogy nem szabad válogatni, különösen akkor, ha nincs miben...

No de mi lett azzal az első asszonnyal? Erről nem szólt a fáma, illetve e *Genezis*, minek következtében magam is hamar elfelejtettem a dolgot, már csak azért is, mert közbejött néhány apróság, mint a második világháború, menekülés, visszatérés, majd munkaszolgálat, bánya, forradalom... Így csak jó húsz évvel később találkoztam újra a problémával, amikor annyira jutottam a német nyelvvel, hogy eredetiben olvashattam Goethe *Faust*-ját, ahol is a *Walpurgis-éj* leírásában akadt meg a szemem az alábbi sorokon:

**Lilith ist das, Adams erste Frau.
Nimm dich in acht vor ihren schönen Haaren,
vor diesem Schmuck, in dem sie einzig prangt.
Wenn sie damit den jungen Mann erlangt,
So lässt sie ihn so bald nicht mehr wieder fahren.**

Bocsánatot kell kérem: a *Faust*-nak tudtommal több magyar fordítása is létezik, de nekem pillanatnyilag csak az eredeti szöveg áll rendelkezésemre, így kérem a T. Olvasót, elégedjék meg egy próza-fordítással, mely szerint: **„Lilith ez, Ádám első asszonya. Óvakodj szép hajától, egyedüli ékszerétől, amelyben pompázik. A fiatal férfit, akit ezzel rabul ejt, nem**

bocsátja el egyhamar.”

Amin kissé elcsodálkoztam. Mert az általános világgés s egyéb személyes elfoglaltságok ellenére azért akkor már elolvastam volt az egész Bibliát, de a Lilith névvel nem találkoztam, s Ádám **első asszonyáról** szó sem esett sehol. Goethe-ről viszont nem tudtam elképzelni, hogy az újjából szopta volna a nevet és a kétségtelenül veszélyesen csábos alakot... Elhatároztam tehát, hogy utánanézek a hölgynek, ami nem is volt olyan egyszerű, mert hát a nagy német lexikonban (Der grosse Brockhaus) is csak annyi áll róla, hogy: „*népetimológiailag »az éj asszonya«, de voltaképpen az asszír vihar-démon (Lilitu), a zsidó néphit szerint vészterhes (női) éjszakai kísértet, a talmudi hagyomány szerint Ádám első asszonya.*”

Amiből persze nem lesz sokkal okosabb az ember. Így aztán a későbbiek folyamán, ha nem is kutattam kimondottam Lilith után, azért összegyűjtöttem, amit imitt-amott találtam vele kapcsolatban, s meg kell mondanom, hogy pályafutása eléggé ellentmondásos, és nem is mindig épületes. Abban minden legenda megegyezik, hogy meglehetősen makrancos hölgy volt; az egyik változat szerint Ádámmal, a másik szerint egyenesen az Úrral szemben tagadta meg az engedelmességet, de mindkét esetben arról lett volna szó, hogy nem akarta alárendelni magát a férfiúnak, azaz egyenjogúságot vagy egyenrangúságot követelt. Ejnye, ejnye! Ki is lett volna a Paradicsomból. Nem egészen világos, hogy az Úr vagy Ádám kergette el, és az is lehetséges, hogy önként távozott, összeszúrta a levét a kígyóval, egyesek szerint ő maga volt a kígyó, amely, vagy aki rosszra csábította Évát... Aztán különféle szerepekben lépett föl, mindig éjszaka; elcsábította álmukban a fiatal férfiakat, ami még nem lett volna olyan nagy baj, de bosszút akart állni Éván s leányain is, tehát ellopta az újszülötteket, vagy egyenesen megfojtotta őket bölcsőjükben, ami már végképp nagyon gonosz dolog. Ettől függetlenül megmaradt rendkívül izgalmas és izgató, ifjú nőnek, legalábbis így látta és ábrázolta őt a neves angol festő, John Collier (1850-1935): gyönyörű, fiatal lány, bronz-szőke hajzuhatagba s egy szál kígyóba öltözve...

Lilith-ről még rengeteg babona és rémmese kering, alakját azonban igazából a Talmudban gyökerező, zsidó feminizmus magyarázata teszi modernné és érdekessé. Az írás szerint Lilith Ádám felsőbbrendűségi igénye miatt lázadt fel, amiben szerény véleményem szerint is teljesen igaza volt, ahogy azt már tizenhárom éves fejjel megállapítottam, nem is sejtve, hogy ezen a kérdésen már nálam sokkal okosabbak is sokkal korábban fennakadtak, s hogy az eltüntetett első asszony, akinek a keresztény Bibliákban még a nevét sem lehet megtalálni, már a 19. század közepe óta a női emancipáció szimbólumává vált. Ami persze teljes félreértés, tekintettel arra, hogy a női emancipáció előharcosai a nők **egyenjogúságát** követelik, s akarják kiharcolni, míg Lilith az **egyenrangúság** megtagadása miatt rúgta össze a port mind Ádámmal, mind a Teremtővel, márpedig a kettő messze nem azonos fogalom. Ha tehát érdemben akarunk foglalkozni a kérdéssel, akkor elsősorban a jog és a rang közötti különbséget kell tisztáznunk. Mielőtt azonban ebbe belevágnék, legyen szabad csak úgy mellékesen megjegyezmem: nagyon jól tudom, hogy a Genézis nem úgy igaz, mint a geológusok, paleontológusok, archeológusok által többé-kevésbé tudományos módszerekkel feltárt és összehordott adatok a Föld és az ember történetével kapcsolatban. A Genézis napjai évmilliókat, vagy egyenesen évmilliárdokat jelentenek, szereplői pedig – Ádám, Éva, a Kígyó s így Lilith is – szimbolikus alakok, akik azonban éppen ezért, az igazság mélyebb rétegeiben gyökereznek.

Nézzük tehát, mi a különbség a rang és a jog s így az egyenrangúság és az egyenjogúság között. Először is: a rang a joggal ellentétben nem emberi találmány, mert nemcsak hogy megtalálható, hanem döntően fontos szerepet játszik minden állati létközösségben is; s az ember biológiai eredetét nézve falkaállat, gondoljunk elsősorban az állatfalkák szigorú rangsorára, amelynek alapját természetesen a fizikai erő képezi. Ezt persze valamely mai emberi közösség számára elfogadhatatlannak, sőt egyenesen elképzelhetetlennek tartjuk, pedig nyilván ez volt a rendje az ember-falkának is évmilliókon keresztül, hisz e természetes rend nélkül nagyon gyorsan elpusztult volna az emberiség. Nem szabad ugyanis elfelednünk, hogy a nagyobb fizikai erő által biztosított magasabb rang elválaszthatatlan volt a nagyobb felelősségtől is: a legerősebb hím nemcsak vezette, hanem óvta is a falkát, arról nem is beszélve, hogy a falka minden egyes tagja életét is adta a leggyöngébbekért és legvédtelenebbekért: az utódokért. A magasabb ranggal járó felelőség-többlet egyébként messze túlélte a falka-rendet: *noblesse oblige*, vallottuk még nem is olyan régen, már amíg létezett még noblesse...

A rangsor tehát mind az egyed, mind a faj fenntartása érdekében föltétlenül szükséges, biológiai gyökérezetű adottság, ha úgy tetszik: biológiai programozás; s az egyed helyét e rangsorban az határozza meg, hogy milyen mértékben képes megfelelni e programozásnak. A magasabb ranggal és felelőség-többlettel valószínűleg együtt járt egy nagyobb rész is a közös zsákmányból, amit úgy is mondhatnánk, hogy a magasabb rang bizonyos (elő)jogokat is jelent, ha nem tudnánk, hogy a jog kizárólag emberi találmány, mondhatnánk azt is: kultúrtermék, a természet rendje nem ismer jogot, csak funkciókat. A jogról tehát legyen szabad majd később elmélkednem, mert úgy gondolom, hogy a Genézis szimbolikus figurái csak még a természetes rend kereteiben gondolhatók, illetve... No, hát éppen itt a probléma gyökere. Mert hát azt az első asszonyt – Lilithet – az Úr éppen úgy agyagból gyúrta, mint Ádámot, tehát egyenrangú partnernek szánta, ami viszont a rang fenti meghatározása szerint nagyon hátrányos lehetett volna szegény Ádám

számára. Kérdéses egyáltalán, hogy a teremtési eljárás azonossága egyenrangúságot jelentett-e? Mindenféle közösség rangsorában az áll ugyanis magasabban, aki a közösség fennmaradásáért folytatott harcban többet teljesít, nagyobb felelősséget hordoz. Márpedig az emberi közösség fennmaradásában a legősibb ősidőktől kezdve napjainkig az asszony teljesít többet, ő hordozza a nagyobb felelősséget. Ha tehát a Genézis szimbólum-nyelvén beszélünk tovább, azt kell mondanunk: az Úr voltaképpen jól kitölt Ádámmal, amikor társát éppúgy agyagból gyúrta, mint őt, mert olyan társat adott neki, aki a teremtés azonos módjától függetlenül, rangban fölötte állt.

Lehet persze, hogy ez az állítás még a mai férfiak egy nem jelentéktelen részét is felháborítja. Ádámot mindenesetre felbőszítette, bár nekem az a sanda gyanúm, hogy a továbbiakért nem az Úr, nem is Ádám a felelős, hanem Mózes, aki egyszerűen „átírta” a Genézist, és szegény Lilithet elikkasztván mintegy kényszerítette az Urat az oldalborda-operáció-ra, melynek eredménye Éva... Lehetséges – sőt valószínű – persze, hogy az Úr már tudomást sem szerzett a nagy, mózesi csalásról, amely az első jogi beavatkozás volt a teremtés/természet rangsorába, amennyiben a nőt megfosztotta még az önálló lét elképzelésétől és minden ebből levezethető rangtól és jogtól is. Mely esetben nyilván nem Lilith, hanem Éva a család. Azaz: Lilith az igazi, Éva soha nem is létezett, csupán Mózes találmánya... A világot sem akarnám bántani szegény Mózes, aki kétségtelenül történelmi figura a Krisztus előtti 13. századból; ki vethetné szemére, hogy meghamisította saját Genézisét az akkor már uralkodó patriarchális szemlélet – mondhatnánk azt is, hogy ideológia – értelmében? Még azt is lehetségesnek tartom, hogy egyébként mindenütt felismerhető intellektuális tisztessége készítette arra, hogy meg se próbálja elkendőzni a két nőalak közötti nyilvánvaló ellentmondásokat. Ami viszont azt jelentené, hogy valamennyiünk ősanja nem a csak Mózes által kitalált oldalborda-Éva, hanem az Úr által eredetileg agyagból formált Lilith, akinek még a létét is eltagadta a mózesi megalkuvás.

No de mi marad mindebből, ha kilépünk a Genézis szimbólum-világából s „lefordítjuk” a történeteket az antropológia tudományos nyelvére? Mi férfiak akkor talán még rosszabbul járunk. Kétségtelen ugyanis, hogy a kétneműség és az ebből adódó szexualitás elsődleges célja és értelme a faj fenntartásához szükséges utódok világrahozatala, s ezen bizony nem változtat semmiféle csúrs-csavarás. S ezt tudván nem tagadhatjuk, hogy az asszony áll a rangsor csúcán, tekintettel arra, hogy nekünk, férfiaknak, a nemzés gyönyöre jut, míg minden teher: a magzat kihordása, megszülése és táplálása – legalábbis az első években – a női vállra nehezedik. Amennyiben tisztességesen akarnánk gondolkodni és élni, térden állva kellene, ha nem is imádnunk, de legalább tisztelnünk és szolgálnunk a nőt; s e helyett mit csináltunk? Az összehasonlíthatatlanul nagyobb teher és felelősség adta rangjától természetesen nem foszthattuk meg, de erre nem is gondoltunk, hiszen az a terhek legalábbis részleges átvételét is jelentette volna, amihez persze nem fült a fogunk... Ó, nem! A nő természetes rendben kapott rangját semmibe véve nemcsak a rangnak kijáró tiszteletet és előnyöket tagadtuk meg tőle, hanem a biológiai programozás által adott izom-főlénnyel visszaélve, alantas sorba kényszerítettük a nálunk magasabb rangú asszonyt.

Hogyan? Nos, itt jön játékba a jog, amely – mint már említettem – kizárólag emberi találmány, és nem is olyan régi. Az emberi ősközösségekben – mint a természetben is – nem léteztek jogok, csak funkciók, melyek rangot is jelentettek. Az ember azonban egyre több természetes erőt hajtott igájába – parádés példa a tűz –, kinőtt a falka-lét kereteiből és annak természetes rendje helyett magának kellett új rendet alkotnia; durván leegyszerűsítve: megszületett a társadalom, az első birodalmak s azokkal együtt a törvény és a jog... S mindez a Krisztus előtti 3. évezredben kezdődött csak, alig ötezer éve, s még akkor is, ha ezt csupán a *homo sapiens* életkorával vetjük össze – negyvenezer év – azt kell mondanunk: hiszen ez tegnap volt!

Való igaz: nem is jutottunk még messze ezen az úton. A különféle emberi rendek nem nagyon dicsekedhetnek azzal, hogy sokkal jobbak a természet rendjénél, amely – mondjuk meg őszintén – bizony elég goromba dolog. Az ábrándos költők és naiv zöld(fülű) politikusok által oly békésnek tartott természet ugyanis kétségtelenül harmonikusan – kiegyensúlyozott összhangban – működik, csodálatra méltó rendje azonban a bellum omnium contra omnes – mindenek harca mindenek ellen – elvén alapul, miszerint az erősebb a gyöngébb rovására él, érvényesül és továbbadhatja génjeit. Ez a természetes kiválasztódás rendje, amit persze nem Darwin talált ki, ő csak felfedezte, ha úgy tetszik: leleplezte azt. Hogy ennél például a mi mai rendünk jobb? Hát, nem tudom...

Elkalandoztam? Igen. Kérem a T. Olvasó szíves elnézését és visszatérek a joghoz, ami sajnos nagyon kacifántos képződmény. Kezdjük azon, hogy bár a jognak semmi köze a természethez, rövidke történetében mégis a **természetjog** fogalma játszott, s játssza mindmáig a legfontosabb szerepet. Amiben elsősorban a Krisztus előtti 6-5. század nagy görög gondolkodói ludasok, akik úgy vélték, hogy az istenek alkotta rend és/vagy az ugyancsak istenektől eredeztetett emberi értelem eleve bizonyos jogokat biztosít mindenki számára, aki embernek született, függetlenül helytől és időtől, örökérvényű, „természetes” jogokat, amelyek fölötte állnak minden történelmi, tehát változékony jogalkotásnak. Ez a kétségtelenül magasán szárnyaló elképzelés kizárólag az emberi szellem szüleménye, és magában hordja minden nagy és igaz emberi tragédia magvát. Antigonéét, aki az isteni eredetű „természetjog” szerint a zsarnok Kreón parancsának ellenszegülve eltemeti fivére holttestét, vállalván ezzel az élve befalaztatást; és Jézus Krisztusét is, aki a zsidóság és a római birodalom jogrendjével szemben mennyei Atyjának parancsszavát követi és magára veszik a kereszthalált. Csak

úgy mellesleg: ez az (egyik) alapvető különbség a kereszténység és minden más világvallás között. A kereszténység az egyetlen vallás, amelynek kútfeje egy nagy, igaz – történelmileg is kétségbevonhatatlan –, emberi tragédia. Ennél is fontosabb azonban eszmefuttatásunk szempontjából az a szinte groteszknak mondható következtetés, hogy mindenki, aki az így felfogott természetjogra hivatkozik, származtassuk azt akár az isteni rendből, akár az emberi értelemről, irdatlan **felelősséget** vállal magára, olyan elkötelezettséget, amely adott esetben a mártíriumhoz vezethet.

Túlságosan messzire vezetne és itt felesleges is követni ez eszme fejlődését évezredekén át, ennyit azonban előre kellett bocsátanunk tekintettel arra, hogy a modern, általános emberi jogok deklarációi is voltaképpen ezen az eszmén alapulnak. Gondolunk itt az Amerikai Egyesült Államok alkotmányára (1787), a francia forradalomban megfogalmazódott „emberi és polgári” jogokra (1789), az Egyesült Nemzetek Szövetségének általános nyilatkozatában (1948) lefektetett emberi jogokra; megemlíthetjük még az 1950-ből származó Európai Emberjogi Konvenciót (Róma), az ezt kiegészítő, 1961-es Európai Szociális Chartát, valamint az EBESz 1973-as, helsinki zárónyilatkozatát is. E szép nyilatkozatoknak közös alapja a természetjog eredeti, ógörög eszméje, amely szerint minden ember rendelkezik alapvető, elidegeníthetetlen és sérthetetlen (szabadság)jogokkal, kizárólag azért, mert embernek született, jogokkal, amelyek a mindenkori emberi közösség – állam – által nyújtott polgári jogoktól eltérően mindig, mindenütt érvényesek, még e polgárjogokon túlmenően, adott esetben azok ellenére is.

Ami persze nem több mint szép álom, az emberi szellem csaknem háromezer – pontosabban: 2600 – éves álma. A valóság mindig is más volt, s ma is az. Már a gyönyörű athéni demokrácia gazdasági alapjait is a rabszolgamunka biztosította; s aki ma a palesztin gyerekeknek, az iráni vagy afgán asszonyoknak, a csecseneknek, a Kínai Népköztársaság vagy Kuba polgárainak általános érvényű, elidegeníthetetlen és sérthetetlen emberi jogokról akarna beszélni, csak nevetségessé tenné önmagát. Nem is kell azonban ilyen messzire mennünk; kérdezzük csak meg a Szlovákiában, Ukrajnában, Romániában, Szerbiában élő magyarokat, mi a véleményük az általános emberi jogok elkápráztatóan emelkedett deklarációjáról. A fenti értelemben vett természetjog eszméjéből eredeztetett, általános érvényű, emberi jogok luxuscikkek, amelyekkel a Föld népességének csupán kicsiny hányada, az európai és észak-amerikai, valamint az ausztráliai ún. jóléti államok polgárai élhetnek, s ők is csak feltételesen.

Hát ennyit a jogról. Illetve talán még annyit: a mai ún. jóléti társadalmak egyik súlyos betegsége a jogok túltengése. Mindenki mindenre jogot formálhat, s ezt meg is teszi, gyakran nem is gondolva arra, hogy azt a jogot talán meg is kellene szolgálni valahogyan, amiből persze igen sok kalamajka születik. Ezért látszik érthetőnek az egyre gyakrabban hallható követelés, hogy jogainkat tekintsük kötelességnek, ami minden jó szándék ellenére szerény véleményem szerint badarság. A mai, ún. jóléti államokban mindenki annyi joggal rendelkezik, hogy azok kötelességszerű igénybevétele minden egyed teljesítőképességét többszörösen meghaladná. Különbözik is: még mai világunk legszabadabb, legdemokratikusabb, leggazdagabb, jóléti jogállamaiban is érvényes az amerikai közmondás: **„senkinek sincs joga minden jogához”**. Már csak azért sem, mert nincs és még csak el sem képzelhető olyan ember, aki rendelkezne a képességekkel és energiákkal, amelyek lehetővé tennék számára a törvényekben biztosított minden jogának érvényesítését. Arról már nem is beszélve, hogy a gyakorlatban az emberiség több mint két harmada számára mai is **Grillparzer** keserű megállapítása igaz: *„Barátom, az ember joga az éhezés és a szenvedés”*...

Mindezek alapján világos, hogy a fenti intés, mely szerint jogainkat kötelességként kell(ene) felfognunk és gyakorolnunk, lehet jó szándékú, jámbor óhaj, de nyilvánvalóan nevetséges képtelenség. Az elválaszthatatlan kapcsolatot nem a jog és a kötelesség, hanem a jog és a felelősség között kell keresnünk.

E kissé talán hosszadalmas kitérő után kanyarodjunk vissza alapkérdésünkhöz, a nők jogfosztottságához, illetve egyenjogúsításához, mely utóbbit természetesen az előbbi teszi szükségessé. Kétségtelen ugyanis, hogy a jogrendszerket kivétel nélkül férfiak alkották, akik nagyon is elégedettek voltak a mózesi oldalborda-elmélettel, minek alapján az asszonyt alacsonyabb rendű lénynek tekinthették, némely kultúrában egyenesen „asszonyállatnak”, amelytől még a halhatatlan lelket is megtagadták. Nem óhajtom ehelyütt persze megírni a nők jogfosztásának hosszú történelmét. A természetes falka-közösségekben az ősasszonynak valószínűleg nem volt sem jobb, sem rosszabb dolga, mint az ősférfinék; de a nőnek az azóta kialakult társadalmak mindegyikében mindig sokkal kevesebb jog jutott, mint a férfinék. Írhatnánk ezt persze a férfi fizikai erő-főlényének számlájára, ezzel azonban az én gonosz elmém nem tud megbékülni, éppen a mózesi csalafintaság miatt. Nem akarok vitába szállni a pszichológia bolondos nagymesterével, Freuddal sem, aki szerint a nők irigylik a férfiakat – no persze a tudattalanban – a hímvesszőjük miatt (Penisneid), attól tartok azonban, hogy éppen fordítva áll a dolog: a férfi „tudattalanjában” fészkelődik multhatatlanul a tény, hogy a nő a természet rangsorában fölötte áll, amit minden eszközzel és erővel túl kell kompenzálnia. (Csak azért, hogy megmaradjunk a pszichológiai szak-zsargonban.)

A nők egyenjogúsítását a nyugati kultúrkörben valószínűleg az a legendás fazék vezette be, amelyen a gőz megtáncoltatta fedőt, minek következtében az álmódzó kisfiú, James Watt kitalálta a gőzgépet. Kétséges persze, hogy létezett-e egyáltalán ez a fazék, de a mese szép, azon pedig nem lehet vitatkozni, hogy a gőzgép feltalálásával indult meg az ún. ipari forradalom, mely már a 18. század második felében lehetővé tette, hogy a nők is megindítsák kire-

kesztettségük ellen a harcot, melynek leglátványosabb vívmánya a nők politikai egyenjogúsítása a 20. század első felében; no persze voltak kivételek is, szinte nevetni kell, ha arra gondolunk, hogy a svájci nők csak 1971-ben váltak hazájuk teljes jogú polgáraivá...

Azóta szinte minden pálya nyitva áll a nők előtt is, de nem tudom, hogy ez föltétlenül jó-e nekik. Ezen akkor kezdtem el gondolkodni, amikor a szénbányában láttam csillét tologató asszonyokat, vagy az építkezéseken habarcs-ládát cipelő lányokat. Azon pedig egyenesen felháborodtam, hogy a fegyveres katonai szolgálat jogát is követelték a feministák, sőt egyes országokban ki is vívták. Kétségtelen, ma már nem kell súlyos páncélt ölteniük, kardot, buzogányt, csatabárdot forgatniuk vagy dárdát hajigálniuk, egy géppisztoly ravaszát a nő éppúgy meg tudja húzni, mint a férfi, tank vagy vadászpilóta vezetéséhez sem kell a férfi nagyobb izomereje, de a dolog nekem valahogy mégsem tetszik, mert az efféle jogok még inkább megfosztják a nőt életet adó, természetből fakadó, eredeti rangjától.

És hát hogyan is működik a gyakorlati életben ez a fránya nagy egyenlőség, amely kettős terhet rak a szegény asszonyok vállára, mert egyenjogúság ide vagy oda, még ma is elég kevés férfi osztja meg asszonyával a háztartási munkákat és a gyermeknevelés gondjait. Már pedig tapasztalatból tudom, hogy egy három (kis)gyermekes háztartás rendben tartása teljes mértékben igénybe veszi az embert még akkor is, ha glédában állnak a modern munkaeszközök, mosó- és mosogatógép, porszívó, mikrohullámú sütő... Arról már nem is beszélve, hogy az anyai szerepet vállaló személy – akár nő, akár férfi – nem ismer nyolc órás munkanapot, sőt éjjel is csak fél szemmel alszik, mert ugrania kell, ha megnyikkan valamelyik gyermek.

Félreértés ne essék: nagyon örvendetesnek és méltányosnak tartom, hogy a nők is rendelkeznek minden joggal, mint a férfiak, a bajt viszont abban látom, hogy e nagy egyenjogúság jegyében hajlandók vagyunk azt hinni, hogy egyenlők is vagyunk. De hát kérem alássan – és hála Istennek – nem vagyunk egyenlők. Amit például a sport területén mindenki zokszó nélkül tudomásul is vesz. Ma már a hölgyek is rúgják a bőrt, de az még – szerencsére – nem jutott eszébe senkinek, hogy egy női és egy férfi labdarúgócsapatot állítson szembe egymással, és az sem, hogy férficsapatban nőt küldjön a pályára, vagy viszont. Kedvenc sportomban, a teniszben sem játszik soha férfi nő ellen. És a könnyűatlétikában is külön mérik a férfiak és nők teljesítményeit, s ezen még nem háborodtak fel a feministák. Szerény véleményem szerint ez a helyesen felfogott egyenjogúság, mert tekintetbe veszi a nő természetes, biológiai adottságait.

A társadalmi és gazdasági élet minden területén viszont a nagy egyenlősdi tombol, bár még az ún. jóléti és szociális társadalmakban is előfordul, hogy ugyanazért a munkáért a nő kevesebbet kap, mint a férfi. Ami persze felháborító, éppúgy, mint annak a férfinak a viselkedése, aki korábban tér haza a munkából, leül a tévé elé, és türelmetlenül várja, hogy hazaérjen végre az asszony is és feltárlja a vacsorát... A mindennapi élet tele ezernyi ilyen jogilag nem is szabályozható, apró igazságtalansággal.

Mindez pedig nem is küszöbölhető ki addig, amíg mind a férfiak, mind a nők tudatában – vagy inkább a tudatuk alatt – ott kísért a mózesi csalás. Addig nekünk Éva kell, aki belőlünk vétetett, s ezért alacsonyabb rendűnek tekinthetjük, ami pedig ez esetben sem indokolt. De mindegy, mert ezt még a nők is így látják, s a legjobb bizonyíték erre groteszk módon éppen a feministáktól származik, akik azért vívták ki – már annyira, amennyire – a politikai és társadalmi egyenjogúságot, hogy megmutassák: ők bizony nem alacsonyabb rendűek, ahelyett, hogy természettől fogva magasabb rangjuknak kijáró, különleges jogokért harcolnának, amelyeket a férfiak még akkor se vehetnének igénybe, ha akarnák. Ó nem! A nőre, aki megelégszik azzal, hogy „csak” anya és háziasszony, éppen a feministák néznek leggörbébben.

Távol áll tőlem persze a világ felforgatásának szándéka, már csak azért is, mert amúgy is elég felforgatott állapotban van szegény. Meglehetősen vitatható elképzelésem, mely szerint a nőknek az első terhesség megállapításától az utolsó gyermek tizenhat éves koráig az átlagnál jobban fizetett „teljes állású anyaságot” kellene biztosítani, bizonyára alapjaiban rengetné meg a mai világgazdaságot, bár biztos vagyok abban, hogy csak egy kis töredékét igényelné annak a pénznek, amelyet manapság fegyverkezésre költünk. Az, amit javasolni mernék, nem kerül semmibe, csak egy kis alázat kell hozzá. Ne lefelé nézzünk a nőre, mint alsóbbrendű lényre, hanem fölfelé, ahogy azt magasabb rangja megkívánja. Nem, nem imádattal, de igenis hódolattal, valahogy úgy, ahogy a 12-13. század lovagköltői tették. No persze, senki nem kívánja tőlünk, hogy lantot, kobzot pengessünk ablaka alatt, bár azt hiszem, ma sem haragudna meg ezért szívünk hölgye.

Azt azért persze csöndesen meg kell jegyezni, hogy erre a hódolatra csak azok a nők tarthatnak igényt, akik természet adta rangjuknak tudatában vannak, vállalják azt az azzal járó felelősséggel együtt. A nő, aki megöli, vagy engedi megölni méhében magzatát, nem Lilith és nem is Éva, nem is nő, hanem nőtény, mely felfalja kölykét, ami tigrisek körében állítólag előfordul. S azt tartom a feminizmus és egyéb nőmozgalmak legsötétebb bűnének, hogy valóban sok helyen kiharcolták a magzatelhajtás jogát is. Az emberi populáció rákos túlbujánzására való tekintettel semmiképpen nem tudom kárhozotni a családtervezés, születésszabályozás és fogamzásgátlás eszközeit – ebben nem értek egyet a katolikus egyházzal –, de az abortuszt, egészen ritka, különleges esetektől eltekintve – melyekben mindkét élet, mind az anyáé, mind a magzaté veszélyben forog, nem tudom másnak tartani, mint gyilkosságnak. A jogászai agyafúrtságot, amely szerint például a terhesség első 12 hetében **még** nem bűn a magzat megölése, neveltségesnek és felháborítóknak

tartom. A feminista érvelés pedig, mely szerint a nőnek „önmegvalósítása” érdekében jogában áll meg nem szülni gyermekét, egyenesen felháborít. Ezen az alapon azt is mondhatnánk: a nő önmegvalósításához hozzátartozik az anyaság élménye is, legyen tehát lehetősége a nőnek arra is, hogy megszüljön és karjában tartsa gyermekét, meg kell azonban engednünk, hogy humánus módon eltegye láb alól mondjuk az édes kisbaba-kor végén, amikor már határozottan útjában áll a további „önmegvalósításnak”. (Ezzel kapcsolatban nem tudom elfelejteni: a hetvenes évek elején a Német Szövetségi Köztársaságban széles társadalmi vita folyt a StGB (Strafgesetzbuch, Büntetőjogi Törvénykönyv) 218. paragrafusáról, amely tiltotta és büntetéssel sújtotta a magzatelhajtást, s egyszer pusztán kíváncsiságból magam is részt vettem egy ilyen rendezvényen, ahol is egy nőszemély hatalmas beszédet tartott a paragrafus ellen, s beszédét azzal a felkiáltással fejezte be, hogy „Mein Bauch gehört mir!” („A hasam az enyém!”) Ezt már nem tudtam megállni, szót kértem és kaptam s csak annyit mondtam, persze németül: „Asszonyom, ebben tökéletesen igaza van. De akkor legyen következetes, ne ossza meg becses hasát soha senkivel, s akkor garantáltan nem kerül összeütközésbe a 218-as paragrafussal”. Falrengető taps- és füttykoncert követte szavaimat.)

No, ezek elég goromba gondolatok, de ennél is rosszabb a véleményem a férfiakról, akik cserbenhagyják családjukat, gyermekeiket vagy a teherbe ejtett nőt egy másik nő kedvéért, vagy bármely más okból. Miután nem vagyok híve a halálbüntetésnek, az ilyen fickókat a törvény erejével választás elé állítanám: vagy vállalják és viselik az apaság minden felelősségét és terhét, vagy életük végéig kényszer munkát végeznek valamely munkaterületen, amelyet egyébként mindenki igyekszik messziről elkerülni, amivel esetleg elég jól kereshetnének is; keresetükből azonban csak annyit vehetnének igénybe, amennyi elégséges fizikai létük legprimitívebb szinten való fenntartásához, mindent, ami ezen felül lenne, az elhagyott család és asszony kapná... Amivel a válás problémáját magam részéről elintéztnek tekintem. Amíg nincs gyerek, csináljon mindenki, amit akar. De abban a pillanatban, amikor egy nemi kapcsolatból gyermek születik – vagy van születőben – nincs mese... Éspedig függetlenül attól, hogy a nemzés és foganás törvényes házasság keretében történt, vagy azon kívül.

Ezzel kapcsolatban el lehet természetesen tünődni a házasságról is, amely ugyebár jogi intézmény, mint ilyen nagyon sokat változott az évezredek során, de érdekes módon, elsősorban a nyugati kultúrkörben – de ma már másutt is – egyre inkább a monogám forma, az egynejűség vált/válik uralkodóvá. No jó, mondhatná az ember, ez már a teremtés rendje, hiszen Ádámnak a Genézisben egyszerre csak egy asszonya volt. Igen ám, de azt is tudjuk, hogy az ember, mint falka-állat, biológiai programozását tekintve poligám; és hát Mózes négy asszonyt engedélyezett egy férfinak, Mohamed nem is szabott semmiféle határt, bölcs Salamonnak állítólag ezer felesége volt, ami bölcsességét illetően bizonyos kételyekre adhat okot, s némely török basa háremében több száz hölgy is csipoghatott. És hát az oly keresztény, európai arisztokrácia köreiből is sokáig bevett szokás volt a feleség mellett ágyasok tartása, nem is beszélve a vérlázító barbár *ius primae noctis*-ről... Az asszonyokat bezzeg megkövezték, megégették, élve befalazták, vagy lefejezték, ha szeretőt mertek tartani.

Ebben a megvilágításban voltaképpen érthetetlen, hogy a házasság ideális formáját mégis az egynejűségben látjuk, amit magam részéről csak azzal tudok magyarázni, hogy az emberi szellem sok minden mellett, a szexualitás szabályozásába is beleszólt. S erre vonatkozóan és befejezésképpen legyen szabad idéznem megboldogult és számomra feledhetetlen Édesapám szavait, amelyekkel befejezte a fiúnak kijáró szexuális felvilágosítást. Amivel persze kissé megkésett, mert én akkor már a testiekről mindent tudtam, lévén már tizenöt éves; erről azonban ő nem tehetett, akkor tért haza frissen az orosz hadifogságból. S ettől függetlenül is: menekülésünk során vagy egy tucat parasztdarvarban fordultam meg, és hát a parasztyermekeknek soha nem volt szükségük nemi felvilágosításra. Az azonban, amit a szellemi vonatkozásokról mondott, új volt számomra és kitörölhetetlenül tudatomba égett.

– Mindez így van persze az állatoknál is, legalábbis az emlősállatoknál, melyekhez sorolható az ember is, már ami a testieket illeti. – Apám megállt, lassú, meggondolt mozdulatokkal cigarettát sodort, rágyújtott, majd folytattuk a hosszúra nyúlt, nyár esti sétát. – Kérdezheted persze, hogy mi emeli a férfi és nő közötti szerelmet az állati szexualitás fölé? Gondolhatnánk, elég magában az is, hogy férfi és nő találkozásában két ember, két személyiség találkozik, ez azonban nekem valahogy nem elég. Először is nem tudom, hogy megtagadhatjuk-e az állatoktól a személyiséget. Azt hiszem, nem... Másodszor: meg kellene birkoznunk olyan fogalmakkal, mint ember és személyiség, s az egyik időtlen idők óta ugyanolyan homályos, vitatott és igazából meghatározhatatlan, mint a másik. Talán mondanom sem kell, hogy olvastam egy és mást ebben az irányban, de amit most mondok, az a magam okoskodása vagy okvetetlenkedése. Mert nézd: amennyire fontos, hogy megismerjük kedves embertársaink s különösen a nagy elmék gondolatait, legalább annyira fontos, hogy nem szabad lemondanunk az önálló gondolkodásról. Már ifjúkoromban úgy véltem: nekem éppen annyira jogom van a magam gondolataimhoz, mint Platónnak, Arisztotelésznek, Spinozának vagy Kantnak, anélkül persze, hogy valaha is versenyezni akartam volna velük. Ha azonban az ő gondolataik valamely téren nem elégitenek ki, magam gondolkodom tovább, azon elv alapján, hogy a kakas is úr a maga szemétdombján. – Apám újra megállt, vizsgálódó pillantást vetett rám s nyilván látta, mennyire hegyezem a fületem, mert folytatta a sétát és a beszédet is. – Nézd, én úgy látom, hogy a szexualitás, akár az állatoké, akár az emberé, csupán egyik, talán

a legalacsonyabb aspektusa két princípiumnak, két elvnek, vagy mondjuk inkább: a teremtő Isten két gondolatszálának, melyek az egész teremtést átszövik, és állandóan kölcsönösen megtermékenyítik egymást. Igen: kölcsönösen. Mert nézd csak az embert: a test síkján a férfi nemz, a nő fogan és szül, a szellem síkján éppen fordítva van: az asszony a nemző erő, a férfi fogan és szül. Aligha lehet véletlen, hogy a görögök múzsái mind nőneműek, s hogy a nagy szellemi teljesítmények mind a tudományokban, mind a művészetekben csaknem kizárólag férfiművek. (Nem tudom megállni, hogy itt meg ne említsem, mennyire örültem akkor, amikor ezt a gondolatot sokkal, sokkal később megtaláltam nemcsak a klasszikus kínai filozófia Yin-Yang elméletében, hanem a nagy angol író **C. S. Lewis** *Perelandra* című, csodálatosan nagyszerű és nagyszerűen csodálatos, fantasztikus regényében is.) Amivel a világért sem akarnám azt állítani, hogy a nők képtelenek lennének szellemi téren nagyot alkotni. Gondoljunk csak például Madame Curie-re... A hozzá hasonló hölgyeket azonban a nagy matematikusok, filozófusok, fizikusok, vagy zeneszerzők között mikroszkóppal keresheted. Feneketlen ostobaság lenne természetesen az asszonyokat ezért alacsonyabb rendűnek tartani, mint ahogy butaság lenne alacsonyabb rendűnek tartani a férfiakat azért, mert nem tudnak szülni és szoptatni. Ilyen bolondok persze voltak mindig, vannak is, lesznek is, de velük nem érdemes foglalkozni. Férfiak nélkül nincsenek gyerekek, asszonyok nélkül nincsenek nagy szellemi alkotások. Távol álljon tőlem, hogy téged nagy szellemi teljesítményekre buzdítsalak, ez a „terhesség” általában sok kinnal jár, mint minden szülés, ritkán boldogítja és sok esetben teljesen felőrlő hordozóját. Sokkal inkább szeretném, hogy később boldog, harmonikus, szép családi életet élj, hisz ez is egyik nagy teljesítménye az emberi szellemnek. Fogadd el hát tanácsomat, fiam... – Apám a vállamra tette a kezét. – Ha eljön az idő, hogy asszonyt keresel élettársnak, olyat keress, aki szellemileg vonz, serkent, felvillanyoz, képessé tesz arra, hogy önmagad fölé emelkedj. Asszonyuk kiválasztásánál a férfiak legtöbbször a szemükre hagyatkoznak, ami érthető is, de nem mindig helyes. Amivel nem akarom azt mondani, hogy a csúnyácska asszonyok között keresgélj, mert az a vélemény, hogy a szép nők buták, természetesen hajmeresztő sületlenség. De a csinos külső, a szép arc, az izgató alak nem olyan fontos. Aki csak erre ügyel, sajnálatra méltó ember, hiszen a test szépsége mulandó, a legragyogóbb szem is elfénytelenedik, a legbársonyosabb bőr is megráncosodik. A testi egyesülés kétségtelenül szédítően, mámorítóan csodálatos élmény, de mi marad belőle, ha nem jár együtt a szellemi összeolvadással? Unalmas, sivár úr talán az egész életre. A gyengéd szellemi érintkezés előzze meg a testit. Kerüld a pusztán testi találkozásokat, bármily csábítóak legyenek azok egy adott pillanatban. Életed asszonyát keresd a szellem síkján, és ha egyszer megtalálsz, ne tartsd vissza semmi. Karodba azonban csak akkor vedd, ha szellemileg már eggyé váltatok...

Eddig Apám egykori tanácsai. No, el tudom képzelni, hogy esetleges mai, fiatal olvasóim a hasukat fogják nevetükben. Micsoda vízözön előtti gondolatok! Férfi és nő egyesülése szellemi síkon? Még hozzá mielőtt ágyba bújnének egymással? S egyáltalán: mi az, hogy szellemi egyesülés? Manapság legjobb esetben is csak meditálunk, csöndesen, magunknak... Esetleg kommunikálunk is, de nem azért, hogy adjunk egymásnak és kapjunk egymástól, esetleg feloldódjunk egymásban, ó nem, hiszen minden elsősorban, sőt kizárólagosan az önmegvalósítás szolgálatában áll.

Nos, lehet, hogy nekik van igazuk, a fiataloknak, lehet mosolygásuk indokolt és jogos... Nekem, az akkor tizenöt éves kamaszoknak, Apám szavai nagyon sokat jelentettek, mert megoldották számomra azt, amivel magam addig nem tudtam zöldágra vergődni: a szerelem és a szexualitás egymáshoz való viszonyát. Mindig örvendetes, ha az ember egy életre kipipálhat egy kérdést: el van intézve, nem kell többet kínlódnival vele. És hát persze ebben az értelemben kell élni, amit meg is tettem: így kerestem és találtam meg társamat az egész életre, s ezt soha nem bántam meg, egyetlen pillanatra sem; s ezért merem ajánlani élet-receptként mindezt, még a mai fiataloknak is, akkor is, ha kinevetnek, vagy megköveznek érte. (Mely utóbbit azért szeretném elkerülni...)

Kustár Zsuzsa: Csillagok születése